

SEVERNA MORAVSKA S ČEŠKO ŠLEZIJO

Jaroslav Vencálek

UDK 914.372/.373

SEVERNA MORAVSKA S ČEŠKO ŠLEZIJO

Jaroslav Vencálek, Katedra socialne geografije in regionalnega razvoja, Naravoslovna fakulteta Ostravske univerze, Hladnovska 9, 71000 Ostrava, Češka

Tradicionalno rudarsko-železarsko območje Severne Moravske in češke Šlezije je bilo eno najbolj razvitih območij Češke. Po političnih in gospodarskih spremembah v začetku devetdesetih let pa se zaradi nazadovanja premogovništva in deindustrializacije, spopada z velikimi razvojnimi težavami.

UDC 914.372/.373

NORTH MORAVIA AND CZECH SCHLESIA

Jaroslav Vencálek, Katedra socialne geografije in regionalnega razvoja, Naravoslovna fakulteta Ostravske univerze, Hladnovska 9, 71000 Ostrava, Czech Republic

The traditional mining and iron manufacturing region of North Moravia and Czech Schlesian was one of the most developed regions of the Czech Republic. The political and economical changes at the beginning of the nineties have brought some great developmental problems because of recession and dedustrialization.

Na severovzhodu Češke republike leži 6200 km² veliko območje severne Moravske in češke Šlezije, ki je po tektonsko zasnovanem podolju Moravska vrata med Sudeti in Beskidi, po katerem teče reka Odra, neposredno povezano z rudarsko-industrijskim jedrom sosednje Gornje Šlezije na Poljskem. V glavnem obsega zelo razgibano površje porečja Odré z obsežnim hercinskim masivom Vzhodnih Sudetov, severozahodni rob Zahodnih Karpatov, Moravsko-Šlezijske Beskide in vmesna podolja z bogatimi zalogami črnega premoga, na temelju katerega sta se razvila premogovništvo in železarstvo, ter kremenčevih peskov (industrija stekla in porcelana) in drugih surovin.

Prvotno prebivalstvo se je vse do srednjega veka preživljalo predvsem z bogastvom gozdov in lovom. V 15. in 16. stoletju pa so Slovani poselili najbolj ugodna plana zemljišča, nato pa se je polagoma oblikovalo poselitveno omrežje z obrtnimi in oskrbnimi središči Bilovec, Fulnek in Opava. Na zahodu so se ob številnih tektonskih prelomnicah s termalnimi izviri že v 13. stol. razvili zdraviliški kraji Bruntál, Zlaté Hory, Jeseník. Slabo poseljen gričevnat in hribovit svet na vzhodu pa je kolonizacija zajela šele v 16. in 17. stol.

V srednjem veku sta se tukaj živahno razvijala kmetijstvo in domača obrt. Prednjačila je izdelava tekstilnih izdelkov, ki je dosegla višek na prelomu 18. in 19. stol., še posebej izdelava lanene preje in platna. Zelo razširjena ovčereja in nanjo navezana predelava volne je zapustila številne obrate za predelavo volne v Opavi, Tišinu in drugod.

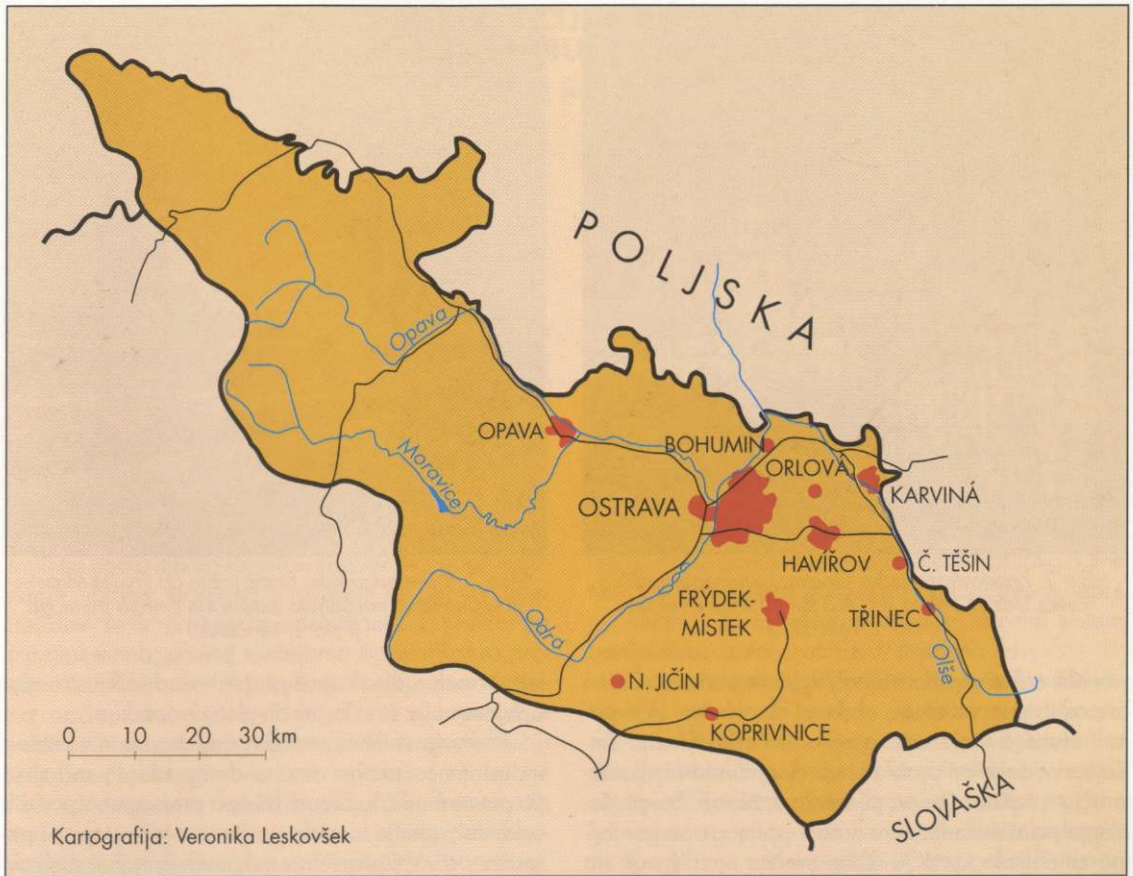
Najstarejša in najpomembnejša nekmetijska dejavnost v češki Šleziji je bilo rudarstvo. Srednjeveškemu pridobivanju srebra in zlata se je v 16. stol. pridružilo pridobivanje železa. Že leta 1763 so v šle-

zijski Ostravi (prej poljski Ostravi) odkrili premog, ki je sprva služil le za domače potrebe. V tridesetih letih 19. stol. pa je črni premog postal zelo pomembna surovina za razvoj industrije. Tako je leta 1828 v Vitkovicah, današnjem predmestju Ostrave, začel obratovati prvi Rudolfov plavž. Z uvedbo koksa kot energetskega vira za taljenje železove rude v visokih pečeh se je povpraševanje po premogu povečalo, kar je pripeljalo do odpiranja novih rudnikov.

Premogovni sloji so pri Ostravi debeli do 7 m. Zelo prelomljeni in premaknjeni ležijo pod kvartarnimi peski in ilovicami v širokem bloku in so pogosto nagubani.

Industrijska revolucija je na severu Moravske in v češki Šleziji še pospešila premogovništvo, železarstvo im strojno industrijo. Na prelomu 19. in 20. stol. se je na tem temelju najhitreje razvijala Ostrava, ki je postala pomembno središče enega najmočnejših industrijskih območij gospodarsko razvite Češke. Naglo rastoča delovna mesta so pritegnila mlado prebivalstvo s širokega območja. Nova »delavska« stanovaljska naselja, ki so jih gradili ob železarnah in premogovnikih, pa niso spremenila le strukture naselij, ampak tudi narodnostno in socialno sestavo prebivalstva (predvsem Ostrava, Karviná, Trinec in Frýdek-Místek). Na obmejnih območjih se je 80 % prebivalstva izreklo za Čehe, 9 % za moravsko narodnost, 5 % za Slovake in 3 % za Poljake.

Leta 1991 je na severnem Moravskem in v češki Šleziji živelo 1.320.000 prebivalcev, od tega samo v ostravski aglomeraciji 1.140.000. Povprečna gostota prebivalstva je 212 ljudi na km², v ostravski aglomeraciji pa kar 350. Tukaj ležijo vsa največja mesta: Ostrava s 127.000, Havířov s 86.000, Frýdek-Místek s 65.000 in Opava s 63.000 prebivalci. Najnižja gostota, samo 60 ljudi na km², je na

Slika 1: Območje severne Moravske in češke Šlezije.

vzhodu regije, od koder se je prebivalstvo iz političnih razlogov močno odseljevalo že sredi stoletja.

Vodilno mesto ostravske aglomeracije, v katerem je še do nedavna prednjačila proizvodnja surovega železa in izkop črnega premoga, je Ostrava. V samem mestu so šele leta 1994 prenehali kopati premog. V okviru prestrukturiranja industrije se v železarskem kombinatu Nova hut pripravlja izgradnja mini železarne z japonsko tehnologijo. Proizvodni program železarne v Vitkovicah pa se preusmerja v proizvodnjo specialnih jekel, hladnega jekla, strojna industrija pa v izdelavo zahtevnejših naprav, rudarskih strojev, svedrov, delov za jedrske elektrarne in drugo. S podobnimi problemi modernizacije in rekonstrukcije se srečujejo tudi druge železarne, valjarna pločevine v kraju Frýdek-Místek, železarna in žičarna v Bohuminu, železarna v Hradcu.

Bogata je tudi zgodovina proizvodnje prevoznih sredstev. Koprivniški zavod Tatra je delno usmerjen

v izdelavo srednje težkih tovornjakov, v kraju Studénka izdelujejo dele za progovna vozila in posebne vagona, v Opavi pa stroje za izkop premoga. Spremembe v premogovništvu vplivajo na spreminjanje proizvodnih programov številnih industrijskih obratov na Ostravskem, vsi po vrsti pa so v zadnjih letih delovna mesta zmanjšali najmanj za četrtno.

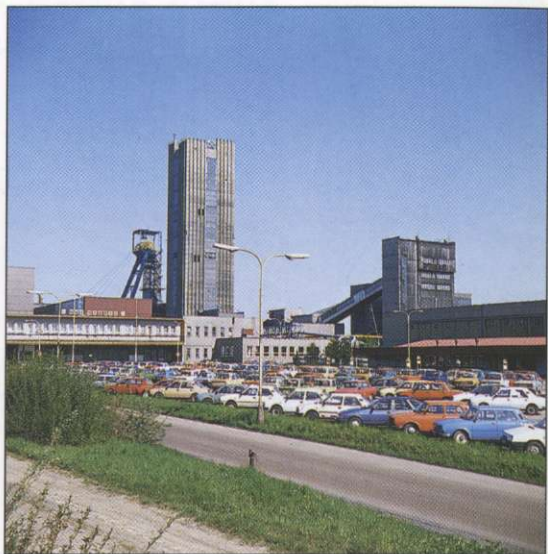
Dolgoletno tradicijo ima tudi kemična industrija, ki dela na osnovi domačih surovin, predvsem benzena, koksarskega plina in premogovega oksida. Sredi 19. stol. je začela delati tovarna solne kisline v Hrochovu, danes pa so glavni proizvodi kemične industrije analin, formaldehid, solna kislina in umetno sladilo za diabetike. Od anorganskih proizvodov prednjačijo dušikova kislina, amonijak in kombinirana gnojila. Na obrobju ostravske aglomeracije se v kraju Odry nahaja najstarejša češka gumarna, ki proizvaja predvsem tehnično gumo (cevi, folije, tesnila).

Slika 2: Zgodovinsko jedro Opave, kulturnega središča češke Šlezije. Mesto leži le 5 km od meje s Poljsko. (Foto: J. Vencálek.)

Kot naravno eno najbolj tipičnih območij Češke z razgibanim reliefom, obilnimi surovinami in razvito industrijo v njenem osredju se češka Šlezija srečuje s podobnimi problemi kot druga industrijska območja v nekdanjih socialističnih državah. Povpraševanje po sicer odličnem črnem premogu se je močno zmanjšalo, zato je izkop močno nazadoval: na Češkem od 26 milj. ton leta 1985 na 19. milj. ton leta 1992, pri čemer je daleč največji delež odpadel na Šlezijo. Podobno velja za železarne in drugo industrijo, ki so svojo proizvodnjo v dotrajanih ali tehnološko zastarelih obratih zmanjšale.

V premogovništvu, metalurgiji in drugi industriji je število zaposlenih močno nazadovalo. Proizvodnja in zaposlenost se sicer zmanjšujeta postopoma, vendar gre pri obratih z 10.000 ali celo 20.000 zaposlenimi kar za nekaj tisoč delavcev. Od tod precejšnja nezaposlenost, še posebej mladega prebivalstva, ki zato išče zaposlitve drugje. Ker bo proizvodnja še nadalje nazadovala in s tem seveda tudi število zaposlenih, naj bi se del prebivalstva izselil na podeželje. Zaradi podnebnih razmer, goratosti, neugodnih, v ravninah pa tudi degradiranih tal, so možnosti za kmetijstvo in še posebej za poljedelstvo v vsej regiji dokaj skromne. Ker se je prebivalstvo v preteklosti prekomerno zaposlovalo v rudarstvu in industriji, pomembnejšega kmetijstva tukaj tudi v preteklosti ni bilo, zato v oživiljanje kmetijstva tukaj skorajda ni ver-

Slika 3: V premogovniku Starič južno od Frýdek-Místeka še vedno letno nakopljejo milijon ton črnega premoga. (Foto: J. Vencálek.)

jeti. V vseh rudarsko-industrijskih središčih ostravske aglomeracije število prebivalcev nazaduje.

Premogovništvo, metalurgija, strojna in kemična industrija so okolje močno degradirali, marsikje pa povsem uničili. Zaradi izkopa premoga so porušili cele vasi, zemlja in voda pa sta v najvišji stopnji onesnaženosti. V Ostravi in v nekaterih drugih mestih pa so več industrijskih obratov opustili, objekte porušili, zazidljiva zemljišča pa v samih mestih čakajo na primerne vlagatelje, ki pa jih je zaenkrat bolj malo.

Gospodarsko in kulturno enega najbolj razvitih delov Češke so politične in gospodarske spremembe v zadnjih letih spremenile v skrajno problematično območje. Zaradi izredno močne rudarsko-industrijske usmeritve so problemi še težje rešljivi, prestrukturiranje celotne ali večine industrije je nemogoče, razvoj terciarnega sektorja pa zaenkrat temu še ne more slediti. Tako tudi izjemen prometni položaj ob enem najpomembnejših evropskih prehodov v krajšem času bistveno ne more vplivati na premagovanje nakopičenih gospodarskih in socialnih problemov te industrijsko monostrukturne regije.

1. Mištera, L. et al. 1984: *Geografija kraju ČSSR. Praha.*
2. Vencálek, J. et al. 1995: *Severni Morava a české Slezsko – geografie místního regionu pro základní školy. Český Těšín.*